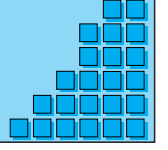

१. राजोवादजातकं

प्रस्तावना

पालि साहित्यामध्ये जातक किंवा जातक कथा फार महत्वाच्या आहेत. ह्या पालि जातकांची संख्या ५४७ च्या जवळपास आहे. ह्या जातकामध्ये तथागत बुद्धाचा धम्मोपदेश आहे. राजोवाद जातकामध्ये सुद्धा बुद्धोपदेश आहे. कठीण विचार सोपा करून सांगण्याकरिता जातक कथांचा उपयोग करण्यात आला. समाजात बहुधा 'जशास तसे' किंवा 'बळी तो कान पिळी' हे तत्त्व आढळते. परंतु या कथेमध्ये राजाचे मोठेपण त्याचे राज्य किंवा संपत्तीवर अवलंबून नसून तो किती दान करतो, किती सदाचाराने वागतो आणि मनोविकारावर विजय कसा मिळवितो यावर अवलंबून आहे. या पाठात दोन राजांच्या सारथ्यांचा संवाद आलेला असून त्यांनी आपापल्या राजाचे गुणगौरव यात केलेले आहे. प्रस्तुत पाठ्यघटक लोकशाही न्याय व्यवस्थेसाठी महत्वाचा आहे.

अतीते वाराणसियं बह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो तस्स अग्गमहेसिया कुच्छिस्मिं पटिसंधि गहेत्वा सोत्थिना अजायि। नामगहणदिवसे पनस्स बह्मदत्तेकुमारो त्वेव नामं अकंसु । सो अनुपुब्बेन वयप्पत्तो सोलस्सवस्सकाले तक्कसीलं गन्त्वा सब्बसिप्पेसुनिप्फत्ति पत्वा पितु अच्चयेन रज्जे पतिट्ठाय धम्मेन रज्जं कारेसि। छन्दादिवसेन अगन्त्वा विनिच्छियं अनुसासि। तस्मिं एवं धम्मेन रज्जं कारेन्ते अमच्चापि धम्मेनेव वोहारं विनिच्छिनिंसु । वोहारेसु धम्मेन विनिच्छयमानेसु कुट्टुकारका नाम नाहेसुं । तेसं अभावा अट्ठत्थाय राजङ्गणे उपरवो पच्छिज्जि । अमच्चा दिवसम्पि विनिच्छयट्ठाने निसीदित्वा कच्चि विविच्छयट्ठानं आगच्छन्त अदिस्वा पक्कमति। विनिच्छयट्ठानं छड्ढेतब्बभावं पापुणि। बोधिसत्तो चिन्तेसि, “मयिधम्मेन रज्जं कारेन्ते विनिच्छयट्ठानं छड्ढेतब्बभाव पत्तं। इदानि मया अत्तनो अगुणं परियेसितुं वट्ठति। अयं नाम मे अगुणो'ति जत्वा तं पहाय गुणेसु येव वत्तिस्सामी' ति। ततो पट्ठाय 'अत्थि नु खो मे कोचि अगुणवादी' ति परिगण्हन्तो अन्तोवलज्जकानं अन्तरे कच्चि अगुणवादि अदिस्वा, अत्तनो गुणकथमेव सुत्वा, एते मय्हं भयेनापि अगुणं अवत्वा गुणमेव वदेय्युं' न्ति बहिवलज्जनके परिगण्हन्तो तत्थापि अदिस्वा अन्तोनगरे परगणिह। बहिनगरे चतूसू दारेसु द्वारगामके परिगणिह। तत्थापि कच्चि अवगुणवादि अदिस्वा अत्तनो गुणकथमेव सुत्वा 'जनपदं परिगणिहस्सामीति

अमच्चे रज्जं पटिच्छापेत्वा रथं आरूय्ह सारथिमेव गहेत्वा अज्जातकवसेन नगरा निक्खमित्वा जनपदं परिगण्हमानो याव पच्चन्त भूमिं गन्त्वा कच्चि अगुणवादिं अदिस्वा अत्तनो गुणकथमेव सुत्वा पच्चन्तसीमन्तो महामगेन नगराभिमुखो येव निवत्ति।

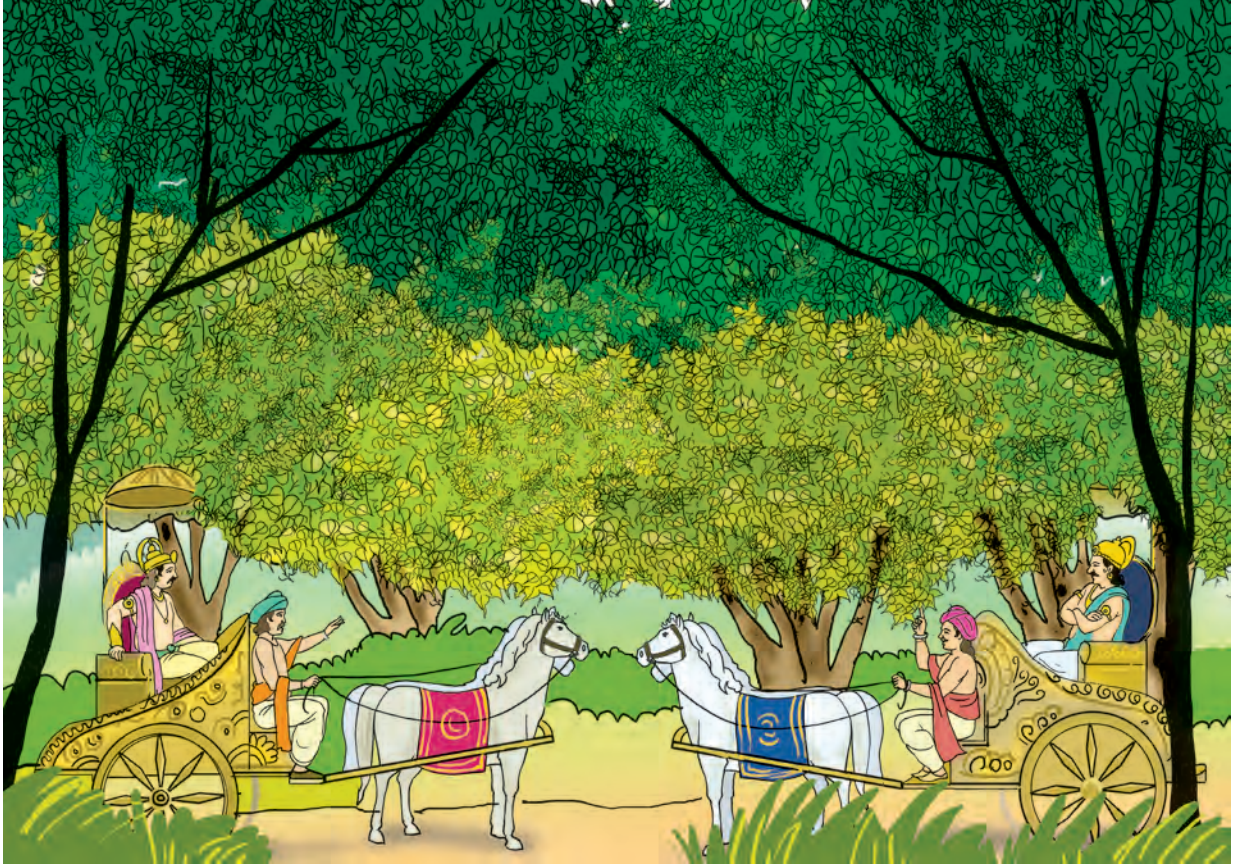
तस्मिं पन काले मल्लिको नाम कोसलराजापि धम्मेन रज्जं कारेन्ते अगुणगवेसको हुत्वा अन्तोवलज्जकादिसु अगुणवादिं अदिस्वा अत्तनो गुणकथमेव सुत्वा जनपदं परिगण्हन्तो तं पदेसं अगमासि। ते उभो पि एकस्मिं निन्ने सकटमगे अभिमुखा अहेसुं । रथस्स उक्कमट्ठानं नत्थि। “अथ मल्लिकरज्जो सारथि वाराणसिरज्जो सारथि 'तव रथ उक्क मापेही' ति आह। सोपि 'अम्भो सारथि, तव रथं उक्कमापेहि, इमस्मिं रथे वाराणसिरज्जसामिको बरह्मदत्त महाराजा निसिन्नो' ति आह। इतरोपि 'अम्भो सारथि, इमस्मिं रथे कोसलरज्जसामिको मल्लिकमहाराजा निसिन्नो, तव रथं उक्कमापेत्वा अम्हाकं रज्जो रथस्स ओकासं देही' ति आह।

वाराणसिरज्जो सारथि 'अयम्पि किर राजा येव, किन्नु खो कातब्बं' ति चिन्तेन्तो' अत्थेसु उपायो। वयं पुच्छित्वा दहरतरस्स रथं उक्कमापेत्वा महल्लकस्स ओकासं दापेस्सामी' ति सन्निट्ठानं कत्वा तं सारथि कोसलरज्जो वयं पुच्छित्वा परिगण्हन्तो उभिन्नम्पि समानवयभावं जत्वा,

रज्जपरिमाणं बलं, धनं, यसं, जातिगोत्तकुलपदेसन्ति
सब्बं पुच्छित्वा उभोपि तियोजनसतिकस्स रज्जस्स
सामिनो समानबलधनयसजातिगोत्तकुलपदेसा' ति जत्वा
'सीलवन्ततरस्स ओकासं दस्सामी' ति चित्तेत्वा सो सारथि'

तुम्हाकं रज्जो सीलाचारोकीदिसो' ति पुच्छि'। सो अयञ्च
अयञ्च अम्हाकं रज्जो सीलाचारो' ति अत्तनो रज्जं
अगुणमेव गुणतो पकासेन्तो पठमं गाथमाह -

दळ्हं दळ्हस्स खिपति, मल्लिका मुदुना मुदुं।
साधुम्पि साधुना जेति, असाधुम्पि असाधुना।
एतादिसो अयं, राजा मग्गा उय्याहि सारथि॥

अथं तं वाराणसिरज्जो सारथि 'अम्भो, किं पन तथा
अत्तनो रज्जो गुणा कथिता' ति वत्वा 'आमा' ति वुत्ते यदि
एते गुणा अगुणा पन कीदिसा' ति वत्वा, 'एते ताव अगुणा
होन्तु, तुम्हाकं पन रज्जो कोदिसा गुणा' ति वुत्ते तेन हि

सुणाही' ति दुतियं गाथमाह -

अक्कोधेन जिने कोधं, असाधु साधुना जिने।
जिने कदरियं दानेन, सच्चनालिकवादिनं।
एतदिसो अयं राजा, मग्गा उय्याहि सारथि' ति॥

एवं वुत्ते मल्लिकराजा च उभोपि रथा ओतरित्वा
अस्सेमोचेत्वा रथं अपनेत्वा वाराणसिरज्जो मगं अदंसु ।

(जातकअट्ठकथा)

छन्दादिवस - स्वच्छंदपणे, लहरीपणाने

वोहार (ना.) - कामकाज, व्यवहार

विनिच्छयट्टान (ना.) - न्यायालय

सब्बसिप्प (ना.) - सर्वकला

नाम गहण दिवस (ना.) - नाव ठेवण्याचा दिवस

अन्तोवलज्जक (ना.) - हद्दीत राहणारा, राजमहालामधील

अलिकवादी (ना.) - खोटे बोलणारा

विनिच्छय (ना.) - निर्णय, निकाल

कुट्टुकारक(ना.) - वकील, दलाल, बाजू मांडणारा

दारगामक (ना.) - उपनगर

अमच्च (ना.) - अमात्य, स्वीय सचिव

जनपद (ना.) - खेडे विभाग, राज्य

उक्कमट्टान (ना.) - निर्जन स्थान

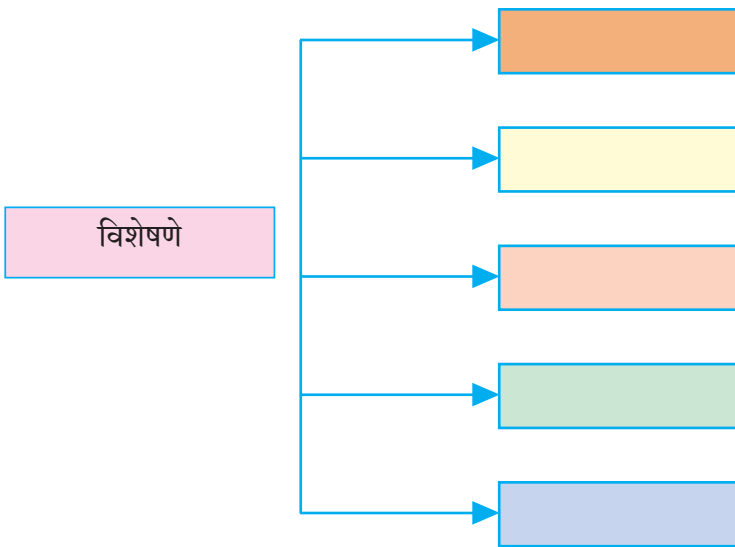
दळ्ह (अ.) - दृढ, मजबूत

स्वाध्याय

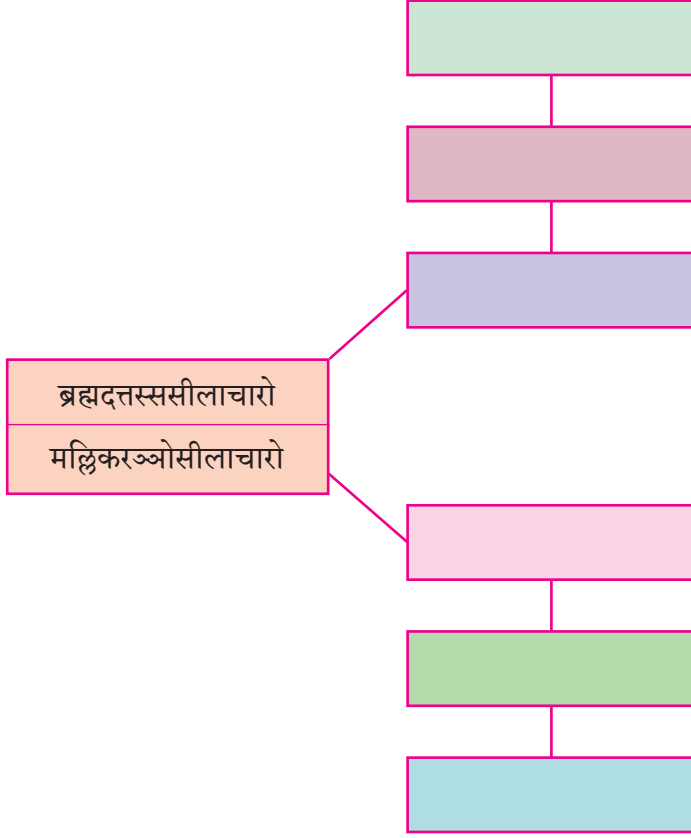
१. एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- १) वाराणसीच्या राजाचे नाव काय होते?
- २) ब्रह्मदत्त कुमार कोणत्या ठिकाणी शिकण्यासाठी गेले?
- ३) ब्रह्मदत्त कुमार राजा कशाचा शोध घेण्यासाठी राज्याबाहेर पडले?
- ४) राजाने राज्यातील लोकांना कोणता प्रश्न विचारला?
- ५) कोशल देशाच्या राजाचे नाव काय होते?
- ६) मल्लिकराजाचा सारथी ब्रह्मदत्तच्या सारथ्याला काय म्हणाला?
- ७) मल्लिकराजाचा सारथी व ब्रह्मदत्त कुमाराचा सारथी यांच्यात रस्ता देण्यासाठी काय ठरले?

२. पाठातील पाच विशेषणे शोधून लिहा.

३. जाळरेखाचित्र पूर्ण करा.

४. संवाद पूर्ण करा.

- १) मल्लिक रज्जो सारथि - तव रथ उक्कमापे ही' ति ?
ब्रह्मदत्त रज्जो सारथि
- २) मल्लिक रज्जो सारथि - तुम्हाकं रज्जो सीलाचारो कीदिसोति ?
ब्रह्मदत्त रज्जो सारथि
- ३) ब्रह्मदत्त रज्जो सारथि - तुम्हाक रज्जो सीलाचारो कीदिसो' ति ?
मल्लिक रज्जो सारथि
- ४) ब्रह्मदत्त रज्जो सारथि - अम्भो किं पन तथा अत्तनो रज्जो गुणा कथिता'ति ?
मल्लिक रज्जो सारथि -
- ५) ब्रह्मदत्त रज्जो सारथि - यदि एते गुणा अगुणा पन कीदिसा ?
मल्लिक रज्जो सारथि -
- ६) मल्लिक रज्जो सारथि - एते ताव अगुणा होन्तू', तुम्हाकं रज्जो सीलाचारो कीदिसा'ति ?
ब्रह्मदत्त रज्जो सारथि -

५. दीर्घोत्तरी प्रश्न.

राजोवाद जातकाचा बोध स्पष्ट करा.

